

УДК 801.8

МОЛДО КЫЛЫЧ ШАМЫРКАН УУЛУНУН АДАБИЙ МУРАСТАРЫНЫН МААНИСИ
ЗНАЧЕНИЕ ЛИТЕРАТУРНОГО НАСЛЕДИЯ МОЛДО КЫЛЫЧ ШАМЫРКАН УУЛУ
IMPORTANCE OF THE LITERARY HERITAGE MOLDO KYLYCH SHAMYRKAN UULU

Нурматова Г.М. – окутуучу, ЖАМУ ТИПФ,
Таш-Көмүр ш., Кыргызстан
nurmatova.1984@mail.ru

Чодошова Т. – окутуучу, ЖАМУ ТИПФ,
Таш-Көмүр ш., Кыргызстан
anara.85x@mail.ru

Аннотация: Бул макалада жазгыч акын Молдо Кылыч Шамыркан уулунун адабий мурастарынын жанрдык жана тематикалык өзгөчөлүгүнө баа берилип, чыгармаларында берилген тарбия идеяларынын маани- маңызын жаш муундарга жеткирүү жагы каралат.

Аннотация: В этой статье даётся оценка литературному наследию, поэта Молдо Кылыча его жанру и тематической особенности, раскрыты смысл и сущность передаваемых молодому поколению идей воспитания в его произведениях.

Annotation: This article assesses the literaru heritage of the poet Moldovan Kilic with genre and thematic features, reveals the meaning and essence of the upbringing given to the younger generation in its

Ачык сөздөр: жазгыч акын, адабий мурас, казал, поэма, санат, тарбия, молдо, сөз өнөрү, алаамат, аллегориялык, сатиралык

Ключевые слова: литературного наследия, казал, поэма, воспитания, молдо, несчастье, творчество слова, аллегорический, сатирический

Key words: gazal, akyn, poema, nescastie, satiricheskiy, allegoricheskiy, education, moldova

Кыргыз эли башынан не деген замандарды өткөрбөдү, эл арасынан не деген чыгаан уулдар, даназалуу кыздар чыкпады, өз өлкөсүндө не деген окуялар болуп өтпөдү, нечен доорлор алмашты, буларды өз убагында куйма кулактар эстеп калып, элинин тарыхын, көргөн күнүн, көрөңгөлүү сөзүн ооздон-оозго сактап жүрүп отургандар элде жомокчулар, санжырачылар, ырчылар жана чечендер болду. Алар кыргыз элинин тарых- таржымалын, сөз өнөрүн, тил байлыгын, биздин кагаз-калемдүү, жазма-басмалуу заманга жеткизип келди. Башкача айтканда, алар кыргыз элинде агартуучу катары жүк көтөрүштү.

Мындай агартуучулардын бири өзүнүн бүткүл билимин, акындык өнөрүн элдин маданиятын өнүктүрүүгө жумшаган, кыргыз элинин өткөн доордогу атактуу акыны – Молдо Кылыч Шамыркан уулу. Ал өз доорунда илгери даражада турган алдыңкы пикирлүү адам болгон. Бүт өмүрүн акындык ишке жумшаган. Бирок ал бул эмгегинен өз өмүрүндө береке көрбөсө да көзү өткүчө жазуу ишинен айныган эмес. Анткени – ал кең таланттуу, чыныгы сөз чебери болгон. Ал адилетсиздикти, арамдыкты, залымдикти көрө туруп, сүйлөбөй тура албаган. Анын таланты көкүрөгүнөн, жүрөгүнөн демитип сүрөп, сүйлөтүп турган. Кылыч өзүнүн чыгарган адилет үлгү сөздөрүн мындайча мүнөздөгөн.

«Койбой айтып келемин
Нечен түркүн адамды,
Тандабады кантейин,
Тилим жакшы, жаманды» [3:274]

Анын таланты ушул өзү айткандай өтө зор жана терең болгон. Ал эл кыдырып аш-тойлордо ырдаган эмес. Дөөлөттүүлөрдү жандап, алардан «колдоочу» да күткөн эмес. Кылыч жазгыч болгон. Ал кайта эл бийлеген жемекейлердин - бий, болуш, молдолордун атын атап, айыбын чукуп жазган. Элдин эзилген эрксиз күнүн айтып, замандын адил сөзүн сүйлөгөн. Канат, Өтөмбай, Табыштардай журт үстүнөн ырыскы өндүргөн дөөлөттүү өз туугандарын жана ушулардай эл бийлеген толуп жаткан башка болуш бийлерге;

«Куруп калсын алардын,

Арамдан тапкан ырысы» - деп, алардын байлыгын жериген.[1:212]

Ошол наадандык шартта жана жакырчылыктан канчалык кыйналса да, ал алган багытынан кайткан эмес. Өзүнүн улуу өнөрүн, ардактуу милдетине өмүрүнүн аягына чейин берилген. Элдин эркиндикти көксөгөн ушул улуу талабы Кылычтын чыгармаларында негизги тема катарында орун алган. Улуу жазуучу Л.Н.Толстойду «Орус элинин революциялык кыймылынын күзгүсү» – деп Ленин атагандай, Кылычты да XIX кылымдагы кыргыз элинин эзилген абалынын күзгүсү деп айтууга болот. Анын чыгармаларынан ошол учурдагы кыргыз элинин эки жактан эзилген абалы, анын эркиндикти көксөгөн улуу талабы орун алып, андан күзгүдөй көрүнүп турат. [3:277]

Молдо Кылычтын адабий мурастары, ырасында эле, өзүнүн көркөмдүк системасы, жанрдык жана тематикалык ар түрдүүлүгү, койгон маселеси, сүрөттөгөн окуясы, ал турмак, ыр табияты боюнча да «Замана» адабиятынан айырмаланып турат.

«Замана» адабиятынын улуу өкүлдөрү Калыгулдан жана Арстанбектен анын эң биринчи айырмачылыгы – ал өз чыгармаларын өткөндөгүдөй оозеки түрдө эмес, кагаз бетинде жараткан. Бизге акындын адам баласынын жакшы - жаман сапаттарын чечмелеген «Кыз жигит», кыргыз жергесинин жаратылышын, өсүмдүктөр менен жаныбарлар дүйнөсүн, кен байлыктарын сүрөттөгөн «Керме Тоо», «Жинди Суу», «Буудайык», «Бүркүттүн тою» сыяктуу чыгармалары мурас катары калды. Жазгыч акын бул чыгармаларда турмуштан алынган байкоолорун, ой- сезимдерин санат, терме, түрүндө жазган.

Бирок анын өз кол жазмаларынын көпчүлүгү сакталып калган жок, чыгармаларынын жазылган жылдары да белгисиз. Азыркы жыйналган чыгармалары ар кимдин колундагы көчүрмөлөрдөн, кала берсе эл оозунан жазылып жыйналды. Ошондой болсо да, кыргыздын XIX кылымдагы акындарынын ичинен Кылычтын чыгармалары бир топ толук топтолду деп айтууга болот.

Акындын чыгармаларын биринчи жолу иликтеп, топтоп жарыялаган окумуштуулардын берген маалыматтары боюнча айрым гана божомолдорду айтууга болот. Молдо Кылычтын адабий мурастарына чоң маани берип, аны дилгирлик менен жарыялоого, калың элге жеткирүүгө биринчи демилге көтөрүп, жан – дили менен киришкен чоң окумуштуунун бири Ишеналы Арабаев болгон. 1911-жылы Казань шаарында чыккан Молдо Кылычтын «Зилзилясынын» «баш сөзүнө караганда, ал жыйырма жашынан ыр жазууга киришкен болуу керек. Ал кириш сөздө мындайча жазылган. «Сайф тилдин тунугунан, кара кочкор тунугунан чыккан машхур шайыр (акын) Молдо Кылыч жыйырма жылдан бери газал жазып чыгарган эди». [2:283]

Демек, китеп чыгып жаткан окуя 1911- жылы болуп жатса, ошол учурдан жыйырма жыл мурда Молдо Кылыч ыр жаза баштаган болсо, анда акындын чыгармачылык жолунун башталышы 1891- жылга барып такалат. Ошондо Молдо Кылыч жыйырма беш жашта болот. Бул болжол менен гана. Чындыгында Кылычтын ыр жазуу машакаты андан да эрте башталган болуу керек.

Кыргыз маданиятынын тарыхында Молдо Кылычтын ысымын өлбөс адамдардын катарына койгон окуя, бул 1911-жылы Казань шаарында чыккан ушул «Зилзала» деген ыр казалы. Бул чыгармада кездешкен

«Беш алты жыл ичинде
Бир алаамат башталар»-

деген ыр саптарын Т.Саманчин өзүнүн изилдөөсүндө. «Кылычтын бул айтканы, 1916-жылкы кыргыз элинин падыша өкмөтүнө каршы чыгарган көтөрүлүшүнө туура келет. Көтөрүлүш жеңилгенден кийин кыргыз эли аябай кыргын таап, өтө каатчылыкка учурагандыгы белгилүү» - деп түшүндүрөт. [5:107]

Бул кыргыз тилинде китеп болуп чыккан биринчи көркөм чыгарма. Аны жазган, жараткан кишиси, автору белгилүү. Ошондуктан дал ушул учурдан тартып, кыргыз жазма адабияты өз тарыхын баштайт, аны биринчи баштаган Молдо Кылыч дешке толук негиз бар.

Акын өзүнүн поэзиясы менен кыргыз сөз өнөрүндө жаңы багыт ача баштаганы, анын чыгармаларынын жалпы тематикасынан эле ачык сезилет. Акындын казалдарын карап көрсөк, акынды эң биринчи кызыктырган анын шыгын ойготкон тема кыргыз жери, кыргыз жеринин жаратылышы экенин байкайбыз. Кыргыз адабиятында Молдо Кылычка чейин, андан кийин да, кыргыз жергесинде өскөн чөп-чардан тартып, кыбырап жашаган жан- жаныбарларды дээрлик бирден эсептеп, түр – түспөлүнөн баштап, көркөм сүрөтүнө чейин кеңири элесин жараткан бир дагы акын болгон эместир.

Мисалы . «Керме Тоо», «Жинди Суу», «Чүй баяны» казалдарындагы жөнөкөй эле аталып чыккан өсүмдүктөрдүн, жан- жаныбарлардын, куштардын аттарынын өзү эле кыргыз жеринин табиятын таанып билүүдө канчалык агартуучулук мааниси бар.

Молдо Кылычтын адабий мурасы туурасында 1956- жылы атайын өткөн илимий конференцияда казак элинин улуу жазуучусу жана окумуштуусу М.О. Ауэзов өзүнүн кеңири сөзүндө «Канаттуу» казалына атайын токтогон. «Мындай чыгарма менен кандай гана улут болбосун сыймыктана алат» – деп таамай баа берген. [4:22]Карап көрсөк, чындыгында да, бул чыгарма өзүнүн курулушу жана сүрөттөө каражаты боюнча эле кыргыз жеринин куштары жөнүндөгү өзүнчө бир поэтикалык жыйнак деп айтса болот.

Ал эми Т, Саманчин болсо «Бүркүттүн тою» поэмасы боюнча төмөнкүчө пикирди билдире алган. «Бүркүттүн тою»- бай манаптардын берген той- аштарынын калың букара элге келтирген жабырчылыгына тамсил түрүндө көрсөткөн аллегориялык- сатиралык поэма. Бул поэмада ошол учурдагы элди эзип келген бай манап, бий болуш, кожомолдолордун ырайымсыз сапаттары жана алардын уруучулук - феодалдык башкаруу жолдору өтө кылдаттык менен көрсөткөн. М.Ауэзов болсо, ошол эле конференцияда «Бүркүттүн тою» «Жарым пародиялык» поэма - деп аныктайт. Демек, окумуштуунун пикирине караганда поэма толук пародия, каймана – какшык түрүнө жеткен эмес. Акын кыргыз жаратылышындагы куштардын «турмушун» аябай жакшы билгени, ага кандайдыр бир кокустуктан эмес, учур - учуру менен эмес, ички зарылдыктан улам такай кайрылып, өзүнүн төл максаттарынын бирине айландырганы дал ушул казалдан ачык көрүнөт.

Комуз берди колуна,
Чегирткеге черттирип.
Сагызганды сайратты,
Жөө жомогун айттырып.
Күкүккө чоор тарттырып,
Кычы кара карганы,
Үйгө түшпөй кайт деди,
Таз караны жоргону

Күрөш салып бер деди. [5:125]

Акындын баамчылдыгы, көрөгөчтүгү ушунчалык экен, куштун, жан -жаныбардын атын атаганда эле ага ылайык «адамдык кесип» кошо коштолуп, кыска, так, мүнөздөмөсүн берет.

Молдо Кылычтын адабий тагдырында айрыкча мааниге ээ болгон дагы бир чыгармасы «Зар заман» . Бул тематикасы жагынан да, көлөм, көркөмдүк жагынан да башка чыгармаларынан айырмаланып турат. Кылыч бул чыгармасын хижри (мусулман жыл санаты) боюнча 1316- жылы жазып ошондо 32 жашка чыккандыгын көрсөтө кетет.

«Бир миң үч жүз он алты
Мусулманча бул сана
Отуз эки жашында
Молдо Кылыч бечара.» [1:135]

деген ыр саптарын кезиктирүүгө болот. Аны эсептеп келгенде 1898-жылга туура келет. Бирок бул жылы «Зар заманды» жазып бүтүргөндүгү же аны жаза баштагандыгы белгисиз. Бирок замандаштарынын айтууна караганда бир нече жылдар бою жазган. Бул көрсөтүлгөн идеялар «Зар замандын» мазмунунан да байкалып турат. Анда ошол замандагы эзилген элдин зары, муңу деп атап, анда ушуларга байланышкан бардык маселелер козголгон.

Кылыч «Зар замандын» санаттары аркылуу заманды ондогусу келген. Эл бийлеген «жакшыларды» адилеттүү, боорукер болууга чакырган.

Жыйынтыктап айтканда, акындын адабий мурастарына байкоо жүргүзүп олтуруп, анын чыгармаларынын маани - маңызы, адамдын адамдык милдети, адамдардын ынтымагы, эл достугу, табияттын, жаратылыштын сулуулугун жеткире даңазалоо, санат-насаат, үлгү, ырларындагы философиялык ой толгоолордун тереңдиги жана тактыгы менен айырмаланып тургандыгы байкалат.

Акындын мурастарындагы элдик тарбия идеялары жаштарды тарбиялоодо өзүнүн чыныгы педагогикалык маанисин жоготпойт. Тескерисинче күн өткөн сайын күчүнө кирет. Тактап айтканда, акындын адабий мурастарынын мааниси, маңызы мына ушунда десек жаңылышпайбыз.

Колдонулган адабияттардын тизмеси:

1. Молдо Кылыч. «Казалдар» Фрунзе., - 1991-ж
2. «Мурас» , Фрунзе., - 1990-ж.
3. «Кыргыз адабиятынын тарых». IV том. Бишкек., 2012-ж
4. «Кыргыз совет адабиятынын тарыхы» 1- том. Фрунзе. 1987-ж
5. Т.Саманчин Кылыч – жазуучу акын, 1948-ж.,